

Hlad vo svete a jeho príčiny

Anna MYDLOVÁ, Ladislav TOLMÁČI

Abstract: *The paper is focused on the phenomenon of hunger in the world as a serious global socioeconomic problem. It covers the approaches to the definition of hunger and analyzes the causes of hunger and malnutrition in different regions. Hunger affects a large number of people around the world and its causes and consequences are closely related to geographic and economic characteristics of regions where it occurs. The paper summarizes and analyzes the basic characteristics of malnutrition and hunger, monitors the status of hunger in the world, it reveals the reasons what precedes it and what are its basic causes.*

Keywords: *hunger, malnutrition, causes of hunger, widespread hunger, poverty, international fare*

Úvod

Potraviny a výživa zásadne ovplyvňujú život a vývoj nielen jednotlivcov, ale celej spoločnosti. Výživa ako taká v sebe spája zdravotné, produkčné a ekonomické aspekty. Spotreba potravín výrazne vplyva na zdravotný stav obyvateľstva a formuje zdravotnú kondíciu všetkých štruktúr spoločnosti. Výživa, zdravie a hospodárstvo sú navzájom prepojené systémy.

Problematicku hladu vo svete a v jej jednotlivých regiónoch skúma viacero významných inštitúcií a organizácií, napr. FAO. Túto problematiku študujú najmä odborníci z anglofónnych krajín. Medzi najvýznamnejšie práce (v ostatnom období) z tejto oblasti možno zaradiť publikácie:

- Basset, T. a Winter-Nelson, A. z roku 2010 *The Atlas of World Hunger*
- kol. autorov z FAO z roku 2012 *The State of Food Insecurity in the World*.

Otázkami definovania pojmov súvisiacimi s výživou a hladom sa na Slovensku zaoberajú najmä odborníci so sféry zdravotníctva a sociálnej práce, napr. Keresteš, J. a kol. 2011 *Zdravie a výživa ľudí*, Krčméry, V. a kol. 2004 *Mimoriadne a urgentné situácie v medzinárodnom verejnom zdravotníctve a sociálnej práci*.

Hlad, aj na základe uvedených zdrojov, možno jednoznačne zaradiť medzi fenomény, ktoré hýbu svetom. V zásadnej miere ovplyvňuje život obyvateľov, chod hospodárstva a dokonca aj mier v jednotlivých regiónoch Zeme.

Cieľom predkladanej analýzy je sumarizovať teoreticko-metodologické aspekty súvisiace s problematikou hladu, jeho príčinami, dôsledkami a rozšírením.

Teoretické aspekty – definície a koncepty

Analýza fenoménu hladu sa nezaobíde bez jeho definícií, rovnako ako definícií javov, ktoré s ním úzko súvisia, či sa vzájomne podmieňujú.

Porovnanie definícií, ktoré uvádzajú svetové organizácie (FAO – Food and Agriculture Organization of United Nation, WFP – World Food Programme) a ďalší autori vo svojich vedeckých prácach, je dôležité pre celkové pochopenie šírky a komplexnosti problematiky. Na týchto základných definíciách sa zakladá teoretická báza štúdia fenoménu hladu vo svete.

Najelementárnejšími časticami sú živiny (nutrients). Keresteš J. (2011) ich definuje ako „látky prijímané stravou, ktoré zabezpečujú vývoj a udržiavanie rovnovážneho stavu a vývoja všetkých štruktúr a funkcií organizmu.“ Prijímaním živín si uspokojujeme biologické nutričné potreby, ktoré Keresteš J. (2011) opisuje ako „potreby ľudí z hľadiska ich biologickej existencie ... ich uspokojovanie pravidelným prívodom kvantitatívne a kvalitatívne vhodnej potravy je podmienkou existencie organizmu, jeho zdravia, reprodukcie, pracovnej sily, celej osobnosti a napokon, aj ľudského rodu.“ Pojem výživa vysvetľuje Keresteš, J. ako „komplex procesov, ktorými ľudský organizmus prijíma a zužitkováva látky nevyhnutné na úhradu nepretržitého energetického výdaja, na stavbu a stálu obnovu tkanív a na zabezpečenie jeho fyziologických funkcií. Je to súhrn všetkých procesov, ktorými živý organizmus prijíma,

spracováva a využíva potravu, t. j. látky potrebné pre rast, obnovu a udržiavanie funkcií organizmu (zdravie, výkonnosť a i.). Výživa je všetko, čo je spojené so živením jedinca alebo celej populácie.“

Ak výživa nie je dostatočná či vyvážená, môže dochádzať k vážnym poruchám. Naša pozornosť je zameraná hlavne na malnutríciu spôsobenú nedostatočným príjmom potravy a nedostatočným príjmom jednotlivých komponentov výživy. FAO (<http://www.fao.org/hunger/en>) definuje základné stavy nasledovne:

Hlad (hunger) – stav, kedy je príjem potravy človeka dlhodobo menší ako sú jeho minimálne energetické požiadavky. Hlad je výsledkom nedostatku potravín a prejavuje sa podvýživou. Hlad znamená neprijímanie dostatočného množstva potravy.

Nedostatočná výživa a chronický hlad (undernourishment and chronic hunger) – stav, kedy príjem potravy človeka je dlhodobo menší, ako sú jeho minimálne energetické požiadavky. Priemerný minimálny energetický príjem na osobu je okolo 2100 kcal na deň. Presná požiadavka je determinovaná vekom osoby, telesným vzrastom, aktivitou a fyziologickými podmienkami, ako sú choroby, infekcie, tehotenstvo a dojčenie.

Podvýživa – malnutícia (malnutrition) – širší pojem pre celý rad podmienok, ktoré bránia dobrému zdraviu, spôsobené nedostatočným príjmom potravy, alebo nevyváženou stravou alebo zlým vstrebávaním živín z prijatej potravy. Tento termín sa vzťahuje na podvýživu z nedostatku jedla (deprivácie jedla) aj na nadvýživu spôsobenú nadmerným príjmom potravy vo vzťahu k energetickej náročnosti.

Nedostatočná výživa (undernutrition) – je výsledkom dlhotrvajúceho nízkeho príjmu potravy a/alebo nízkej absorpcie živín zo skonzumovaného jedla.

Long, M. (1999) definuje podvýživu ako „Stav zlej výživy (malnutriácie), kedy v dôsledku nedostatočnej alebo nevhodnej výživy prepukne choroba alebo dôjde k narušeniu zdravia. Na vine je buď nedostatočná výživa alebo nevhodná skladba potravy. Príjem potravy musí vyhovovať ako kvalitou tak i kvantitou. V rozvojových krajinách je bežné, že chýba oboje. V rozvinutých krajinách je to práve nevhodné zloženie potravín, ktoré spôsobuje zdravotné problémy.“

Podľa Keresteša (2011), „malnutríciu možno definovať ako poruchy výživového stavu alebo stav zhoršenej výživy, ktoré vznikli v dôsledku relatívneho alebo absolútneho nedostatku, alebo nadbytku jedného, alebo viacerých výživových faktorov.“

S problémom hladu a podvýživy sa spájajú ďalšie dôležité termíny, ktoré okrem biologického naberajú aj ekonomický, hospodársky a politický rozmer. FAO (<http://www.fao.org/hunger/en>) ich definuje nasledovne:

Potravinová bezpečnosť (food security) – nastáva v prípade, keď všetci obyvatelia majú stále fyzický a ekonomický prístup k dostatočným, bezpečným a výživným potravinám, ktoré zodpovedajú ich stravovacej potrebe. Spôľahlivý prístup k dostatočnému množstvu a druhu potravín s cieľom zabezpečiť aktívny, kvalitný a zdravý život. Existujú základné prvky potravinovej bezpečnosti: dostupnosť potravín, prístup k potravinám dostatočnej kvality a kvantity, stabilné dodávky a kultúrne akceptovateľné jedlo.

Potravinová neistota (food insecurity) – existuje, keď ľudia nemajú prístup k dostatočnému množstvu bezpečných a výživných potravín a preto nemôžu konzumovať dostatok jedla pre zdravý a aktívny život. Môže to byť spôsobené nedostupnosťou potravín, kúpnu silou, alebo nevhodným využitím na úrovni domácnosti.

Zraniteľnosť hladom (hunger vulnerability) – pravdepodobnosť súčasného alebo budúceho vystavenia jednotlivca alebo skupiny hladu. Zraniteľnosť hladom súvisí so sociálno-ekonomickými, politickými a biofyzikálnymi procesmi pôsobiacimi na miestnej, vnútroštátnej a medzinárodnej stupnici.

Chronický hlad (chronic hunger) – ľudia, ktorí sú chronicky hladní, trpia podvýživou. Neprijímajú dostatočné množstvo potravy na to, aby mohli viesť aktívny život. Je pre nich fyzicky veľmi náročné študovať, pracovať alebo vykonávať akékoľvek iné aktivity. Zvlášť nebezpečná je podvýživa u detí a žien. Podvyživené deti nerastú a nevyvíjajú sa tak rýchlo ako zdravé deti. Takisto sú zaostalejšie aj duševne. Neustály hlad oslabuje imunitný systém a podvyživené deti či dospelých robí náchylnejšími na rôzne ochorenia a infekcie. Podvyživeným a hladným matkám sa rodia deti s podváhou a slabé, pričom samé musia čeliť zvýšenému riziku úmrtia.

Nedostatok potravín a ohrozená dostupnosť potravín môže nadobudnúť až katastrofické rozmery v podobe hladomorov. Podľa Bencu J. a Dóczovej A., situáciu, ktorá vznikne pri hladomore možno rozdeliť podľa dynamiky vzniku humanitárnej katastrofy na (Krčméry a kol., 2004):

1. Akútny nedostatok (katastrofický/absenčný)
2. Chronický hladomor (dlhodobý/deprivačný)

Všetky z uvedených foriem hladu a podvýživy zanechávajú vážne dôsledky na ľudských životoch a vážne ovplyvňujú chod spoločnosti.

Príčiny a dôsledky hladu

Príčin, ktoré spôsobujú hlad a podvýživu vo svete je viacero. Základné delenie príčin spočíva v delení na prírodné a tie, ktoré vyvolal človek svojou činnosťou. Oba činitele – príroda aj človek – dokážu vyvolať obrovské zmeny na potravinovom trhu a majú vplyv na každodenný príjem potravy obyvateľov celej planéty.

Prírodné hrozby a klimatické zmeny

Prírodné javy ako suchá, záplavy, sopečné erupcie, zemetrasenia a prílivové vlny cunami ročne ohrozujú milióny obyvateľov našej planéty. Prírodné živly ničia domovy, úrodu na poliach, ľudia dokážu pripraviť o ich živobytie alebo ich zahubia. To, či sa tieto udalosti premenia v humanitárnu katastrofu, závisí od pripravenosti a zraniteľnosti obyvateľov postihnutých území. Rozhodujúca je aj rýchlosť zásahu mimoriadnej humanitárnej pomoci, ktorá rozhodne o tom, či zomrú tisíce ľudí alebo inak utrpia v dôsledku týchto udalostí. Prírodné katastrofy môžu človeka pripraviť o všetko v zlomku sekundy, ale politické a ekonomické faktory určujú, do akej miery a ako rýchlo sa dokáže obetiam pomôcť a vrátiť ich životy do normálu.

Ľudia zasiahnutí prírodnou katastrofou potrebujú dodávky potravín, pitnej vody, ubytovanie, hygienické zariadenia, potreby pre osobnú hygienu a zdravotnícku starostlivosť. Do oblastí zasiahnutých prírodnou katastrofou sa navyše zvyknú šíriť aj infekčné ochorenia, ktoré tam dovtedy absentovali a ktoré počet ľudí ovplyvnených prírodnou katastrofou zvyšujú. Po prírodnej katastrofe môžu nasledovať aj zmeny na obchodných trhoch, ktoré už aj tak zlú situáciu ešte zhoršia. Tragédia v podobe prírodnej katastrofy sa zdvojnásobí vplyvom ekonomických turbulencií. Hlavne medzi producentmi na vidieku, ktorí sú závislí od predaja svojich produktov, môže nastať skutočne zlá situácia. Prírodné katastrofy podstatne viac zasiahnu chudobných, ktorí majú len málo prostriedkov na to, aby hrozby katastrofy odvrátili alebo zmiernili. Nevynímajúc chudobné vrstvy obyvateľstva a etnické minority vo vyspelých krajinách. Zraniteľnosť a schopnosť sa vyrovnáť s prírodnou katastrofou a jej dôsledkami závisí od materiálnych a finančných možností domácnosti a pomoci, ktorú dostanú, aby najhoršie dopady katastrofy odvrátili (Basset, 2010).

Väčšina ľudí ovplyvnených prírodnými katastrofami žije vo východnej a juhovýchodnej Ázii a v subsaharskej Afrike. V Afrike sú regióny najčastejšie postihnuté katastrofálnym suchom, týka sa to hlavne krajín na východe kontinentu ako Somálsko, Etiópia, Sudán, Južný Sudán, Keňa, Uganda, východnú a juhovýchodnú Áziu trápia časté a silné záplavy. Najčastejšie býva postihnutá India, Čína, Bangladéš, Filipíny, Thajsko, Vietnam a Pakistan. Čínu trápia aj obrovské suchá a vysoké teploty. Záplavy sa stále častejšie vyskytujú aj v niektorých krajinách Južnej Ameriky ako Brazília, Bolívia či Kolumbia. Obrovské škody za sebou dokáže zanechať zemetrasenie, aké zasiahlo pred dvoma rokmi Haiti. Zemetrasenia ohrozujú hlavne seizmicky aktívne krajiny, ktoré sa nachádzajú na „ohnivom oblúku“ – na styku litosférických dosiek, ako sú Čile, Japonsko, Indonézia, Nový Zéland, Honduras, Mexiko, USA.

Krajiny v severovýchodnom cípe Afriky – Etiópia, Somálsko, Keňa – sú krajinami, ktoré bojovali s najväčšími hladomormi za ostatné roky. India a Čína majú dlhodobo najväčší podiel hladujúcich a podvyživených vo svete.

S hladom bojujú práve obyvatelia viacerých regiónov, ktoré sú často ohrozované prírodnými živlami. Navyše, sú to krajiny zväčša rozvojové. Kumuluje sa tu nepriazeň prírodných podmienok a socio-ekonomické pomery krajiny, čo výrazne zhoršuje potravinovú bezpečnosť týchto obyvateľov a boj s hladom.

Alarmujúci je aj narastajúci výskyt záplav, hurikánov, extrémnych such a ďalších dramatických klimatických javov, čo je jedným z nezanedbateľných dôsledkov klimatických zmien. Zmena klímy má globálny charakter, aj keď sa jej regionálne dopady líšia. Dokázateľne negatívne ovplyvňuje ekosystémy, hospodárske a sociálne podmienky života ľudí. Z dlhodobej perspektívy ohrozuje dokonca prírodné predpoklady existencie ľudstva. Chudobné krajiny, v dôsledku geografických, hospodárskych a sociálnych dôvodov, sú na zmeny klímy najcitlivejšie. Zvýšená citlivosť rozvojových krajín na zmenu klímy prináša pre ne riziká a problémy vyplývajúce z narastania chudoby, hladu, rozširovania chorôb, ale aj pravdepodobnosť zvyšovania konfliktov kvôli zdrojom pitnej vody, potravín a surovín a následne masovej migrácie. Ich schopnosti zvládať ťažkosti vyvolané extrémnymi výkyvmi počasia a klimatickými zmenami, sú obmedzené. Jedným z najzraniteľnejších kontinentov z hľadiska klimatickej nestálosti, zmien v dôsledku množstva negatívnych vplyvov a nízkej schopnosti sa na zmeny adaptovať, je Afrika (Kurucz, 2007). Juhovýchodná a južná Ázia sú, na rozdiel od Afriky, ohrozované častými záplavami. Stredná Amerika a juh Spojených štátov amerických ohrozujú silné ničivé hurikány.

Globálne otepľovanie má z prírodných aj sociálno-ekonomických príčin na rozvojové krajiny ťažšie dopady a ich schopnosť adaptovať sa je podstatne menšia, ako je to v prípade vyspelých priemyselných štátov. Táto citlivosť voči klimatickým zmenám je vo veľkej miere umocňovaná chudobou, nerovným prístupom k zdrojom, nedostatkom potravín, konfliktmi a chorobami. Je to začarovaný kruh, z ktorého je ťažké sa vymaniť.

Produkcia potravín vo svete

Väčšina štátov sveta produkuje menej ako 1 % potravín z celkovej produkcie potravín na svete. Najväčšími producentmi potravín na svete sú Čína a Spojené štáty americké. Čína v priemere ročne vyprodukuje viac ako 18 % z celkovej svetovej produkcie. Tesne za ňou je USA s viac ako 15 % z celkovej svetovej produkcie potravín. Tieto dve krajiny sú veľmocami aj na globálnom potravinovom trhu. Medzi veľkých hráčov na svetovom potravinovom trhu s viac ako 5 % z celkovej produkcie potravín na svete patrí Brazília a India. S podielom 2 až 3 % prispieva k svetovej produkcii potravín Argentína, Kanada, Francúzsko, Nemecko a Ruská federácia. Do skupiny významnejších producentov patrí aj Indonézia, Bangladéš, Taliansko, Malajzia, Mexiko, Nigéria, Pakistan, Poľsko, Španielsko, Thajsko, Turecko, Ukrajina a Vietnam s produkciou v rozpätí 1 až 2 % z celkovej produkcie potravín na svete.

Najväčším spotrebiteľom potravín na svete je Čína, spotrebuje dokonca viac ako vyprodukuje, je to viac ako 21 % z celkovej spotreby potravín na svete. Naopak, USA je síce veľkým producentom, ale spotrebuje o polovicu menej potravín ako vyprodukuje, ročná spotreba sa pohybuje okolo 6 %. Druhú najväčšiu spotrebu potravín na svete má India, presahuje 14 % z celkovej spotreby potravín sveta. Od 1 do 5 % svetovej spotreby potravín je v štátoch Indonézia, Irán, Mexiko, Nigéria, Pakistan, Filipíny, Bangladéš, Brazília, Egypt, Francúzsko, Nemecko, Taliansko, Turecko a Veľká Británia (FAO Statistical Yearbook 2010).

Štáty, ako napríklad Etiópia, Sudán, Keňa, Somálsko, vyprodukujú menej ako pol percenta zo svetovej produkcie potravín, ale spotrebujú takmer dvojnásobok. Chudobné a neúrodné Somálsko napríklad dlhoročne vyprodukuje len 0,03 % zo svetovej produkcie potravín (FAO Statistical Yearbook 2010).

Spojitosť existuje aj medzi rozlohou ornej pôdy na obyvateľa a hladom v danej krajine. Nie je tomu tak ale vo všetkých prípadoch. Napríklad, viacero krajín strednej a južnej Afriky má malú rozlohu ornej pôdy a vysokú zraniteľnosť hladom. Pričom viacero krajín ako napríklad Sudán, Južný Sudán, Zambia, či Stredoafrická republika má relatívne dostatok ornej pôdy na obyvateľa, ale stále čelí potravinovej neistote. Nestačí teda len veľká rozloha ornej pôdy ale dôležité je aj to, ako je využívaná. Nedostatočné využívanie pôdy môže nastať vtedy, ak malý počet ľudí kontroluje obrovskú rozlohu pôdy, alebo keď malí roľníci nemajú dostatok zručností, nástrojov, techniky, hnojív, osiva a iných nevyhnutných vstupov pre poľnohospodársku produkciu. Jedným z najväčších problémov pri produkcii potravín je vlastníctvo pôdy. Nevyvážené vlastníctvo pôdy môže viesť k situácii, že veľmi malá časť populácie (bohaté spoločnosti a veľkí podnikatelia) ovláda neprimeraný podiel kvalitnej poľnohospodárskej pôdy. Vysoký podiel tých, ktorí nevlastnia žiadnu pôdu, môže prispieť k rozšíreniu hladu, a to aj napriek tomu, že

krajina ma adekvátnu rozlohu poľnohospodárskej pôdy (prípád Brazílie). Tento problém má politicko-ekonomické korene a preto si aj vyžaduje politicko-ekonomické riešenia (Basset, T. 2010).

Socioekonomické hrozby

Prírodné podmienky sú len jedným z faktorov ovplyvňujúcich rozšírenie hladu a podvýživy vo svete. Veľmi významný vplyv na výživu obyvateľstva má človek a jeho činnosť. Človek svojou aktivitou by mal pozitívne ovplyvňovať zabezpečovanie, reguláciu a príjem jedla. Bohužiaľ, nie je tomu vždy tak a v spoločnosti dochádza k udalostiam, ktoré môžu zanechávať negatívne dôsledky v zásobovaní obyvateľstva potravinami.

Chudoba

Chudoba je veľmi komplexný a zložitý pojem. V súčasnosti je považovaná za jeden z najväčších problémov globalizovaného sveta. Chápanie chudoby sa odvíja od životnej úrovne každej spoločnosti a aj definície chudoby prechádzajú v čase zmenou. Najrozšírenejším spôsobom merania chudoby je stanovenie hranice vyjadrujúcej minimálnu výšku príjmu, ktorá je potrebná k uspokojeniu základných životných potrieb, teda k zaisteniu potravy a bývania. Za celosvetovú hranicu extrémnej chudoby označila Svetová banka v roku 2005 príjem dosahujúci len 1,25 dolára na deň na osobu (príjem sa vyjadruje v parite kúpnej sily). Takéto vymedzenie chudoby (absolútna chudoba) má však svoje obmedzenia, pretože chudoba je vždy relatívna (kol. autorov 2008). V súvislosti s hladom je však práve extrémna chudoba spojená najužšie.

Odborníci odhadujú, že 70 % všetkých chudobných ľudí na svete žije na vidieku. V chudobných častiach sveta, ktoré sú prevažne poľnohospodárske, nie je tam spravidla iná práca ako pestovanie plodín a chov dobytka, ktorá je fyzicky veľmi náročná a na finančnom trhu málo ohodnotená. Príčinou chudoby na vidieku je aj nerovné a nespravodlivé rozdelenie pôdy, ako pozostatok kolonializmu. Ľudia nie sú vlastníkami pôdy a sú nútení pracovať za nízke mzdy na cudzích pozemkoch.

Ďalšou z radu príčin zvyšovania chudoby na vidieku je aj migrácia do miest. Z vidieka odchádzajú spravidla tí najschopnejší v produktívnom veku a samostatnosť dedín sa tak citeľne oslabuje (kol. autorov 2008). Najvyšší počet chudobných vo vidieckych oblastiach sa vyskytuje práve na územiach, ktoré sú najčastejšie a najviac postihnuté hladom. Subsaharská Afrika a južná Ázia majú najväčšiu koncentráciu chudoby na vidieku.

Chudoba sa samozrejme prejavuje aj v mestách, kde vznikajú chudobné štvrte, v rozvojom svete ich extrémna verzia v podobe slumov, favel a i. Najväčšie slumy sa rozprestierajú v periférii veľkých afrických, juhoázijských a latinskoamerických miest (Nairobi, New Delhi, Bombaj, Sao Paulo, Rio de Janeiro). Koncentruje sa tu veľké množstvo ľudí žijúcich v extrémnej chudobe, počet sa pohybuje na stovky tisíc až milióny obyvateľov slumov. Ľudia žijú zväčša v chatrčiach, sú bez práce, bez prístupu k pitnej vode, bez kanalizácie, v zlých hygienických podmienkach, bez vzdelania a celkovo žijú v nedôstojných životných podmienkach. Najväčšími sociálnymi problémami sú práve chudoba, hlad, podvýživa, vysoká kriminalita, prostitúcia, nezamestnanosť.

Z hľadiska rozdelenia do jednotlivých regiónov Zeme sa chudoba prejavuje najmarkantnejšie v Afrike. Prakticky každý zo štátov subsaharskej Afriky čelí alebo je ohrozený chudobou. Najvyšší počet ľudí žijúcich v extrémnej chudobe je v Indii a Číne, nakoľko sú to najpočetnejšie národy. V poradí tretím ohrozeným kontinentom je Južná Amerika, osobitne andské štáty z hľadiska relatívnych počtov (okrem Čile) a Brazília z hľadiska absolútneho počtu. Najväčší podiel populácie žijúcej z menej ako 1,25 dolára na deň je v Ázii a v subsaharskej Afrike (<http://www.povertydata.worldbank.org>).

Medzinárodný obchod a ceny potravín

Medzinárodný obchod s potravinami je nevyhnutný nástroj, ktorý umožňuje presun vyprodukovaných plodín z miesta, kde sa vyprodukovali, smerom ku konzumentom. Obchod s potravinami má tri základné prvky, ktoré vo väčšej či menšej miere ovplyvňujú vznik a rozšírenie hladu vo svete. Je to celkový export a import potravín jednotlivých štátov, ceny exportovaných a importovaných produktov a prudké výkyvy cien potravín na medzinárodných trhoch.

Nie všetky štáty dokážu vyprodukovať toľko potravín, aby dokázali užiť obyvatelstvo z vlastnej domácej produkcie. Niektoré štáty, ako napr. Japonsko, Bangladéš, majú obrovskú populáciu, ale len malú schopnosť vyprodukovať dostatok potravín, kým krajiny, ako napr. Austrália, dokážu vyprodukovať ďaleko viac potravín, ako ich obyvatelstvo dokáže spotrebovať. Táto nerovnováha medzi kapacitou produkcie a potrebou konzumácie potravín sa odráža v štruktúre medzinárodného obchodu s obilninami.

Vzťah medzi importom, exportom potravín a potravinovou bezpečnosťou nie je vôbec jednoduchý a jednoznačný. Veľký dovoz neznamená automaticky zvyšovanie potravinovej bezpečnosti a veľký vývoz neznamená, že počet hladujúcich sa znižuje a krajina si môže dovoliť väčšinu svojej produkcie vyvážať.

Za ostatné roky možno v Číne sledovať prudký ekonomický rast, ktorý vedie aj k vyššiemu dopytu a súčasne dovozu potravín, výživa obyvateľstva sa výrazne zlepšila a nastal citeľný úbytok hladujúcich. India pravidelne exportuje obrovské kvantá obilia, pričom milióny jej obyvateľov denne bojujú s hladom a podvýživou. Bohužiaľ, väčšina indickej produkcie ide na export a podiel podvyživených zostáva stále veľmi vysoký. Domáci konzumenti sú natoľko chudobní, že si nemôžu dovoliť nakupovať jedlo, ktoré by ich telo potrebovalo (Basset, 2010).

V súvislosti s medzinárodným obchodom, ktorý významne vplýva na celkové hospodárstvo krajiny a jej príjmy, nemožno nespomenúť všeobecné pravidlá medzinárodného obchodu, ktoré významne ovplyvňujú ekonomiku krajiny a schopnosť zabezpečiť dostatočné množstvo potravín pre obyvateľov. Väzba medzi obchodom s primárnymi produktmi a hladom vedie cez ceny. Ak je krajina závislá na exporte zopár vybratých druhov primárnych komodít a ich cena na svetových trhoch poklesne, krajina stratí očakávaný príjem. Problémy nastávajú aj vtedy, ak na trhoch narastajú ceny ostatného tovaru, ktorý sa do krajiny dováža. Je veľmi náročné platiť za tovar, ktorého ceny prevyšujú hodnotu vlastného domáceho exportu. To znamená, že pokles cien exportu a nárast cien importu vyvolávajú ešte väčšiu chudobu a hlad. Trhové ceny zohrávajú v otázke hladu veľmi dôležitú úlohu, či už z hľadiska ich dlhodobého vývoja alebo pri ich náhlych zmenách na trhu (Basset, 2010).

Lokálna potravinová ekonomika je vo vysokej miere ovplyvnená celkovým vývojom na globálnom potravinovom trhu. Karty na trhoch s potravinami poriadne zamiešali v roku 2007 a 2008 výrobcovia biopalív, ktorí skupovali kukuricu a olejninu, čím znížili export komodít určených na konzumáciu a tým dramaticky navýšili ich cenu. Tento nový trend výroby biopalív z poľnohospodárskych produktov výrazne zvýšil ceny niektorých komodít. Pociťili to najmä chudobní (Basset, 2010).

Keď sú ľudia zraniteľní, akákoľvek šokujúca udalosť ich môže uvrhnúť do krízy, či už to sú prírodné katastrofy alebo násilné konflikty, nevynímajú ani náhle zmeny cien na trhoch s potravinami. Pre ľudí s vysokým príjmom sú zmeny na trhoch síce nepríjemné, ale zriedka im zásadne zmenia či ohrozia život. No pre ľudí, ktorí žijú v chudobe, môže znamenať náhly a prudký nárast cien potravín vážne problémy s hladom. Práve tieto cenové šoky na trhoch s potravinami spôsobujú najväčší nárast hladujúcich vo svete.

Ceny potravín sa na lokálnych trhoch zvýšia spravidla v čase, keď sú zásoby miestnych potravín nízke v dôsledku sucha, invázie škodcov a vojnových konfliktov. A zvýšia sa až na takú úroveň, že potraviny sa stávajú pre chudobné vrstvy obyvateľstva nedostupnými. Podobne, ceny potravín môžu stúpať aj v prípade zmien na medzinárodných trhoch, keď niektorá veľká krajina alebo skupina krajín začne nečakane exportovať viac ako obvykle, prípadne export zlyhá. Zvyšovanie cien potravín kladie oveľa väčšiu záťaž na chudobných ako bohatých. Dopad zvýšenia cien potravín na trhoch variuje podľa ekonomickej úrovne krajiny a stupňa chudoby, ktorá tam vládne.

Vojnové konflikty

Súčasný vojnové konflikty ohrozujú a zaťažujú hladom najmä obyvateľov chudobných krajín, ktoré už aj tak trpia mnohými problémami a nedostatkom potravín. Vojny vytvárajú podmienky pre zvýšenú produkciu hladu. Vážne narušia celý potravinový systém, ktorý v krajine funguje. Vyčerpávajú a ochudobňujú domácnosti, ktoré sa nemôžu o seba riadne postarať, členovia rodín strácajú prácu, zdroje príjmov a potravín sú obmedzené. Vojnové konflikty bránia vstupu potravinovej pomoci na územie, ktoré sa zmieta v bojoch. V čase ozbrojeného konfliktu smeruje väčšina verejných zdrojov do armády a zbrojenia. Vláda odkloní veľkú časť peňazí z už aj tak obmedzeného rozpočtu, ktoré mali smerovať na dlhodobý rozvoj, na vojenské výdavky.

Vojna dokáže zhoršiť stav nedostatku potravín a dohnať situáciu až do vzniku hladomorov. Dodáť potravinovú pomoc do krajín, ktoré sa zmietajú v bojoch prináša svoje riziká a nie je vôbec jednoduché tam zachraňovať životy pred smrťou hladom. Pre humanitárnych pracovníkov je často veľmi nebezpečné spočítať hladných a priviesť im dostatočné zásoby potravín. Zničená infraštruktúra krajiny im neumožňuje do regiónu potraviny dopraviť. Druhým rizikom je zneužitie dodaných zásob potravín a ich použitie pre armádu. Ojedinelý nie je ani prípad, kedy sa jedlo stalo politickou zbraňou a bolo použité proti ľuďom žijúcim v oblastiach kontrolovaných rebelmi. Problémom rozvojových krajín je aj fakt, že väčšina vlád minie na svoju armádu viac ako majú v štátnom rozpočte vyčlenené na sociálnu sféru. Vojny tiež dokážu pripraviť o domov obrovské množstvo ľudí. Vznikajú veľké populácie utečencov, ktoré sa presúvajú väčšinou do susedných krajín, kde síce nájdu relatívne bezpečie ale bojujú s hladom a chudobou. Títo ľudia nemajú v cudzom prostredí zázemie, ťažko si nachádzajú prácu a nedokážu si vytvoriť podmienky na zabezpečenie dostatočného množstva jedla. Ich zdroje na nákup a výrobu potravín sú značne obmedzené. V utečeneckých táboroch je hlad jedným z najväčších problémov, voči ktorému musia utečenci denne čeliť. V roku 2004 prijalo núdzovú potravinovú pomoc 35 krajín. Takmer polovica z nich sa buď v minulosti alebo súčasnosti zapojila do vojnových konfliktov.

Rozšírenie hladu vo svete

Hlad vo svete vždy bol, je a pravdepodobne v nejakom rozsahu aj vždy bude. Je to globálny problém, ktorý je veľmi ťažko riešiteľný. Sú územia, ktoré mu podliehajú viac, iné menej alebo skoro vôbec (obr. 1). Zraniteľnosť obyvateľstva hladom je na Zemi rôzna, no najzraniteľnejšie skupiny žijú v rozvojových krajinách.

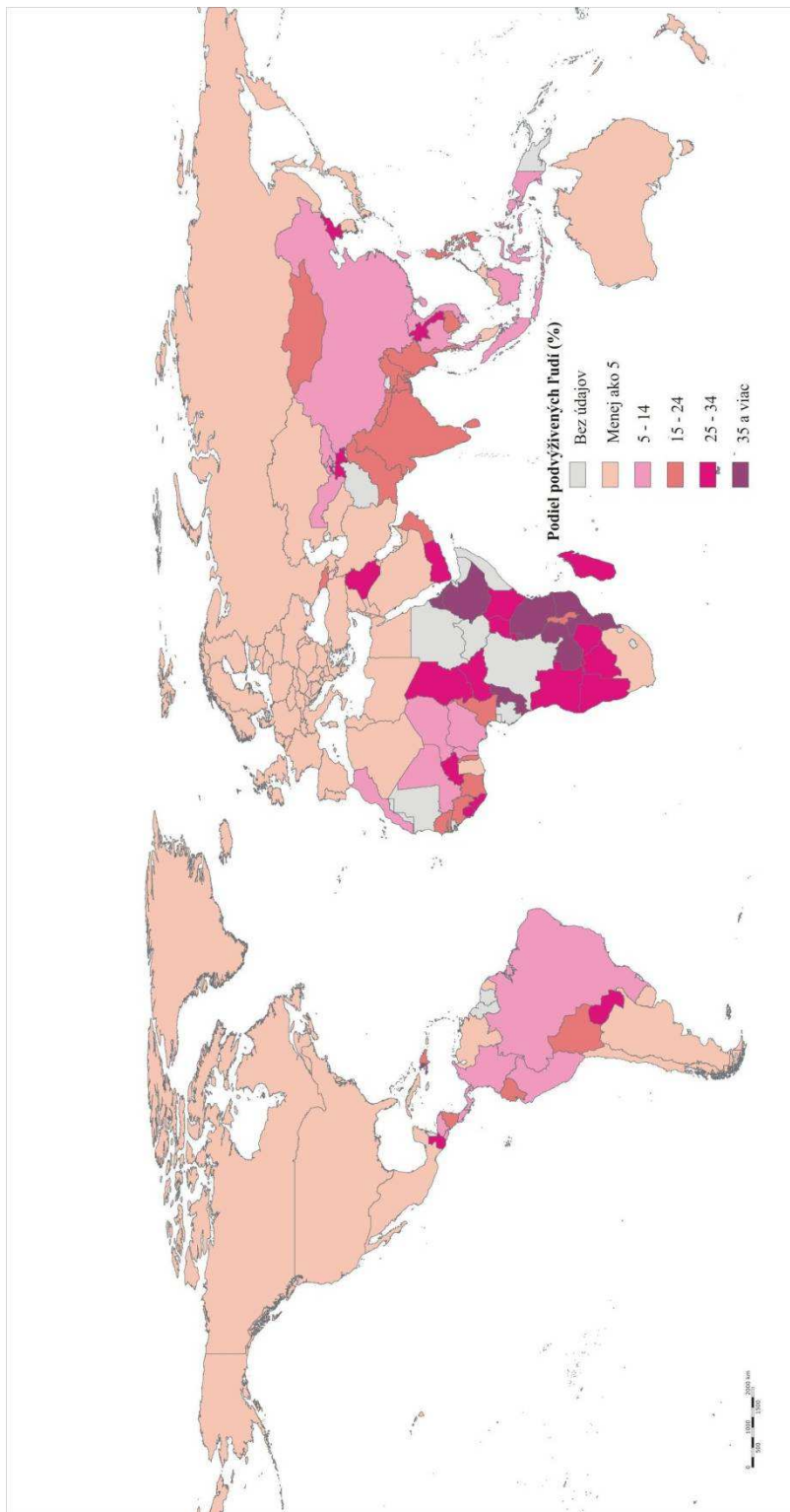
Medzi hlavné problémy sveta a medzinárodného zdravotníctva za ostatné desaťročia patrí hlad a podvýživa. Hlad je najrizikovejším faktorom, ktorý ovplyvňuje zdravie ľudí. Hlad zabije ročne viac ľudí ako AIDS, malária a tuberkulóza dohromady. Jeden z ôsmich ľudí na svete ide spať každý deň hladný. Jedno zo štyroch detí v rozvojových krajinách má podváhu. Na svete je viac hladných ľudí ako je súčet populácie USA, Kanady a Európskej únie (<http://www.wfp.org/hunger/stats>). Ľudia, ktorí trpia hladom pri náhlych katastrofách, tvoria len 8 % z celkového počtu ľudí trpiacich hladom a podvýživou. Každodenná nedostatočná výživa a z toho vyplývajúca podvýživa je menej viditeľnou formou hladu. Ale ovplyvňuje oveľa viac ľudí, od miest v Indonézii (Jakarta), Kambodži (Phnom Pénh) až po horské dediny v Nepále a Bolívií. Na týchto miestach je hlad viac, než len prázdny žalúdok (<http://www.wfp.org/hunger/what-is>).

Tri štvrtiny zo všetkých hladujúcich ľudí na svete, žije na vidieku, prevažne v Ázii, Afrike a Latinskej Amerike. Až 75 % z hladujúcich v rozvojových krajinách sú farmárske rodiny, ktoré prežívajú na okrajových poliach často ohrozovaných nepriaznivými klimatickými podmienkami, väčšinou nie sú vlastníčkmi pôdy. Z toho okolo 10 % je závislých na pastierstve, rybolove či lesníctve. Zvyšných 25 % ľudí trpiacich hladom žije v perifériách veľkomiest v rozvojových krajinách, kde počet chudobných a hladných rapídne narastá úmerne zvyšujúcej sa urbanizácii (<http://www.wfp.org/hunger/who-are>).

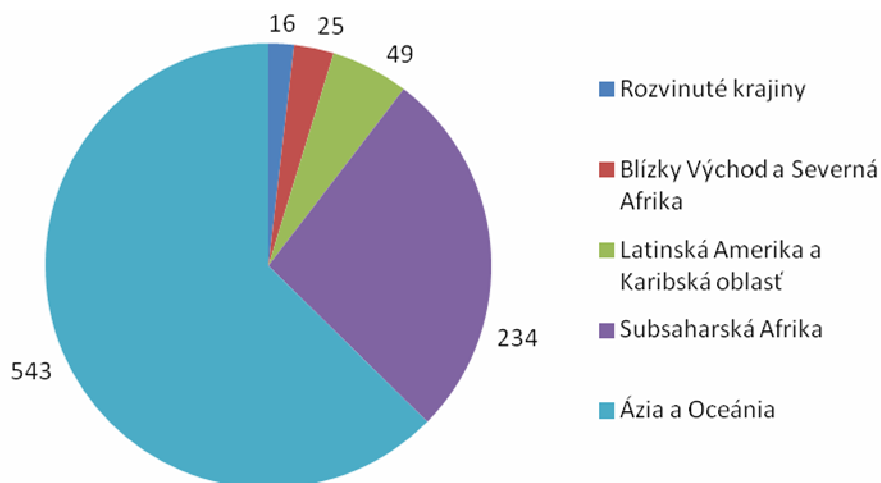
Asi najhoršia situácia vládne v subsaharskej Afrike, kde sa extrémna chudoba a hlad kombinuje s pandémiou HIV a tradičnými tropickými infekciami a ochoreniami. Afriku tvorí vyše 60 štátov a závislých území, väčšina z nich sú krajiny rozvojové a trpiace extrémnou chudobou. Nedostatok potravín je významným javom na väčšine územia tohto kontinentu. Bielkovinová podvýživa, nedostatok prijímaných živín, infekčné ochorenia, tuberkulóza a malária prevládajú hlavne v subsaharskej Afrike, kým civilizačné choroby (obezita) ohrozujú viac vyspelé a zdravšie oblasti južnej a severnej Afriky (Berdanier, C. 2008). Chronický hladomor vidieť v Sudáne, Etiópii, severnej Keni, Libérii a štátoch Sahelu.

Druhým najohrozenejším kontinentom je Ázia s absolútne najvyšším počtom hladujúcich a podvyživených. V permanentnom stave hladu je vysoký počet obyvateľov Číny, Indie, Kambodže, Bangladéša, Severnej Kórey, Pakistanu a pod.

Podľa najnovších štatistík FAO z novembra 2012 nemá dostatok jedla 870 miliónov ľudí Zeme. 98 % z nich žije v rozvojových krajinách, z toho dve tretiny žijú len v siedmich krajinách – Bangladéš, Čína, Demokratická republika Kongo, Etiópia, India, Indonézia a Pakistan. Ázia a Tichomorje je domovom viac ako polovice svetovej populácie a takmer dvoch tretín hladujúcich ľudí (<http://www.fao.org/docrep/012/al390e/al390e00.pdf>).

Obr 1. Hlad vo svete
Zdroj: Hunger map 2012

Obr. 2. Počet ľudí trpiacich hladom a podvyživoú v roku 2012 (v miliónoch)
Zdroj: FAO, 2012

V tabuľke sú uvedené zmeny počtu podvyživených ľudí podľa jednotlivých regiónov. Afrika a Ázia si dlhodobo udržiavajú najvyššie počty, aj keď v Ázii nastal pokles, rovnako ako v Latinskej Amerike. Afrika stále čelí nárastu hladných a podvyživených ľudí.

Tab. 1. Vývoj počtu podvyživených ľudí (v mil.) na Zemi

Oblasť/ Obdobie	1990-1992	1991-2001	2004-2006	2007-2009	2010-2012*
SVET	1000	919	898	867	868
	18,6 %	15,0 %	13,8 %	12,9 %	12,5 %
Rozvinuté krajiny	20	18	13	15	16
	1,9 %	1,6 %	1,2 %	1,3 %	1,4 %
Rozvojové krajiny	980	901	885	852	852
	23,2 %	18,3 %	16,8 %	15,5 %	14,9 %
Afrika	175	205	210	220	239
	27,3 %	25,3 %	23,1 %	22,6 %	22,9 %
Severná Afrika	5	5	5	4	4
Sub-saharská Afrika	170	200	205	216	234
Latinská Amerika a Karibik	65	60	54	50	49
	14,6 %	11,6 %	9,7 %	8,7 %	8,3 %
Karibská oblasť	9	7	7	7	7
Latinská Amerika	57	53	46	43	42
Ázia	739	634	620	581	563
	23,7 %	17,7 %	16,3 %	14,8 %	13,9 %
Kaukazská oblasť a centrálna Ázia	9	11	7	7	6
Východná Ázia	261	197	186	169	167
Južná Ázia	327	309	323	311	304
Juhovýchodná Ázia	134	104	88	76	65
Západná Ázia	8	13	16	18	21
Oceánia	1	1	1	1	1
	13,6 %	15,5 %	13,7 %	11,9 %	12,1 %

* projekcia

% vyjadrujú podiel hladujúcich z celkového počtu obyvateľov

Zdroj: FAO, 2012

Ženy tvoria takmer polovicu svetovej populácie, ale vyše 60 % z hladujúcej populácie. Sú postihnuté hladom a chudobou oveľa viac ako muži, a to aj napriek tomu, že sú primárnymi výrobcami potravín. V rozvojových krajinách zomrie každý rok okolo 5 miliónov detí do 5 rokov na hlad a podvýživu. V rozvojových krajinách jedno zo 4 detí – zhruba 146 miliónov detí – trpí podvýživou. Viac ako 70 % detí s podváhou vo veku do 5 rokov žije len v 10 štátoch. Z toho 50 % detí žije v južnej Ázii. V rozvojových krajinách zomrie ročne 10,9 milióna detí vo veku do 5 rokov. Malnutrícia a choroby súvisiace s hladom spôsobia smrť 60 % z nich (<http://www.wfp.org/hunger/stats>).

V rozvinutých krajinách sa vyskytuje paradoxne, ako dôsledok nízkej potravinovej bezpečnosti, nadváha, hlavne u žien. Vyskytuje sa hlavne v nízkopříjmových skupinách a chudobných domácnostiach. V roku 2008 trpelo nadváhou 2,5 miliardy dospelých, z toho viac ako 500 miliónov malo obezitu (<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs311/en/>).

Na Zemi existujú štáty, ktoré sú ohrozené hladom viac ako iné. Vysoká zraniteľnosť hladom je v ich prípade ovplyvnená viacerými faktormi, ktoré sa navzájom ovplyvňujú a synergicky zvyšujú svoj efekt. Medzi najčastejšie príčiny hladu v najohrozenejších oblastiach patria nepriaznivé prírodné podmienky – suchá a záplavy, ozbrojené a vojenské konflikty, negatívna vládna politika a zlyhanie trhu.

Štáty a regióny sveta ako subsaharská Afrika, južná a juhovýchodná Ázia sú oblasti, ktoré ohrozuje hlad a podvýživa najviac a z hľadiska zraniteľnosti hladom sú najrizikovejšie.

Záver

Na Zemi by bol dostatok potravín pre zdravý a plnohodnotný život všetkých jej obyvateľov, v prípade ich rovnomerného rozdelenia a spravodlivej distribúcie. Dokonca potenciál Zeme je ešte väčší. Napriek tomu, vo viacerých regiónoch Zeme je hlad veľkým problémom. Medzi dominantné príčiny jeho existencie, ako aj intenzity možno zaradiť:

- prírodné hrozby a klimatické zmeny (ohrozené sú najmä tropické oblasti s výskytom hurikánov, tornád, tajfúnov a monzúnov, na druhej strane regióny trpiace nedostatkom zrážok)
- nerovnomernú produkciu potravín vo svete (dominancia produkcie v rozvinutých regiónoch, rozvojové krajiny sa často zameriavajú na vývozné komodity, ktoré prinášajú zisk pre malú skupinu podnikateľov a obyvateľstva)
- chudobu v jednotlivých regiónoch (nedostatočné pracovné príležitosti a ich regionálne nevyváženú distribúciu)
- agresívny medzinárodný obchod, ceny potravín a ich fluktuáciu (silný vplyv nadnárodných spoločností a finančných zámerov záujmových skupín)
- vojnové konflikty (v regiónoch s etnicky, nábožensky a sociálne veľmi rôznorodou skladbou obyvateľstva, aj na základe odlišného historického vývoja)

Jednoznačne sa ale preukázalo, že na rozšírení hladu vo svete sa podieľa vždy viacero faktorov a činiteľov a ani jeden nie je tou výhradne jedinou a zásadnou prapríčinou vzniku hladu a podvýživy v určitej regióne alebo na celom svete. Vždy je to súbor faktorov, ktoré vo vzájomných väzbách vytvoria také podmienky, že určitý región, poprípade celá krajina, nie je schopná zvládnuť výživu obyvateľstva vlastnými silami a prostriedkami. Potom nastáva hlad, podvýživa a utrpenie veľkého počtu ľudí, ktoré nezriedka končí humanitárnymi katastrofami akými sú hladomory.

Medzi regióny, ktoré sú perspektívne najviac ohrozované hladom patria v Ázii oblasť Indie, Pakistanu, Afganistanu a Bangladéša, v Afrike najmä saharská a subsaharská Afrika. Situácia hladu sa postupne menej prejavuje v oblasti Číny a niektorých regiónoch Latinskej Ameriky.

Literatúra

BASSET, T., WINTER-NELSON, A. 2010: *The Atlas of World Hunger*. Chicago (University of Chicago Press), 201 s.

BERDANIER, C., DWYER, J., FELDMAN, E. 2008: *Handbook of nutrition and food*. New York (CRC Press Taylor&FrancisGroup), 1265 s.

EM-DAT *The International Disaster Database*. [citované 15. 10. 2012]. Dostupné na internete: <http://www.emdat.be>.

FAO *Statistical Yearbook 2010*. [online]. 2011. [citované 26. 10. 2012]. Dostupné na internete: <http://www.fao.org/economic/ess/ess-publications/ess-yearbook/ess-yearbook2010>.

Global hunger declining, but still unacceptably high. International hunger targets difficult to reach. Economic and Social Development Department. [online]. 2010. [citované 28. 2. 2012]. Dostupné na internete <http://www.fao.org/docrep/012/al390e/al390e00.pdf>.

Hunger. FAO. [citované 15. 10. 2012]. Dostupné na internete: <http://www.fao.org/hunger/en/>.

- Hunger map 2012*. WFP. [citované 15. 11. 2012]. Dostupné na internete: <<http://documents.wfp.org/stellent/groups/public/documents/communications/wfp229327.pdf>>.
- Hunger Stats*. World Food Program. [citované 15. 11. 2012]. Dostupné na internete: <<http://www.wfp.org/hunger/stats>>.
- KERESTEŠ, J. A KOL 2011: *Zdravie a výživa ľudí*. Bratislava (Cad press), 1037 s.
- KOL. AUTOROV, 2008: *Globální problémy a rozvojová spolupráca*. Praha (Člověk v tísni, o.p.s), 214 s.
- KOL. AUTOROV 2012: *The State of Food Insecurity in the World*. Rome (FAO), 62 s.
- KRČMÉRY, V. A KOL. 2004: *Mimoriadne a urgentné situácie v medzinárodnom verejnom zdravotníctve a sociálnej práci*. Trnava (Slovak Academic Press), 80 s.
- KURUCZ, M. 2007: *Zmena klímy a rozvojová pomoc*. In *Rozvojová pomoc 2007. Zborník príspevkov z II. medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava (Vydavateľstvo Ekonóm), 167 s.
- LONG, M. 1999: *Rodinná encyklopédie medicíny a zdraví*. Čestlice (Rebo Produktions), 999 s.
- Obesity and overweight*. [citované 27. 10. 2012]. Dostupné na internete: <<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs311/en/>>.
- World Bank. Poverty*. [citované 28. 10. 2012]. Dostupné na internete: <<http://www.povertydata.worldbank.org>>

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu grantu VEGA 1/1143/12.

Hunger in the World and its Causes

Anna MYDLOVÁ, Ladislav TOLMÁČI

Summary: Analyses presented in the paper show a wide range of data from and citations of reputable sources on the complexity of the problem of world hunger. They clearly reveal that the extension of hunger in the world is derived from number of factors and actors, but none of them is the sole and only essential root cause of hunger and malnutrition in a region or around the world. It is always a set of factors in cross-links that create such conditions that a region, possibly the whole country is not able to handle the problems connected with hunger of their inhabitants. Then it can possibly end in suffering of large number of people, which often can lead to humanitarian disasters such as famines. It is considered confirmed that global food production is enough to easily feed the 7 billion people on Earth. Questionable is however the equitable access to resources and distribution of food and access to them. In the world, on the one hand, nearly one billion people suffer from hunger and malnutrition, while on the other hand, more than one billion people are overweight, and suffer from obesity-related diseases. Malnutrition is one of the big problems that threaten human health, especially in poor countries. Nearly half of all child deaths in developing countries are caused by malnutrition. Particularly vulnerable are women and very young children. Regions that have to face the problems associated with hunger are mainly in countries in Africa, Southeast Asia and Latin America.

Adresy autorov:

RNDr. Anna Mydlová
Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava
mydlova@fns.uniba.sk

prof. RNDr. Ladislav Tolmáči, PhD.
Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava
tolmaci@fns.uniba.sk